

TARIX SAHIFALARIDA JADIDLAR: ISLOHOT, MAQSAD VA NATIJA

Ashurova Sarvara Turg'unali qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti talabasi

Tilavova Shahnoza Salohitdinovna

Buxoro davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada jadidchilik harakati, jadidlarning ta'lim-tarbiya va madaniyatdagi olib borgan islohotlari, ko'zlagan maqsadlari va ishbu islohotlarning natijalari to'g'risida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *Jadid, islohot, " usuli jadid" , matbuot, tafakkur, mutaassiblik, ijtimoiy turg'unlik, Abdulla Avloniy.*

KIRISH

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida O'rta Osiyoda paydo bo'lgan jadidchilik harakati — bu xalqni jaholatdan chiqarish, zamonaviy tafakkur sari yetaklashga qaratilgan ijtimoiy-ma'rifiy harakatdir. Jadidlar o'z faoliyatlarini ta'lim, matbuot, adabiyot va siyosat yo'nalishlarida olib borganlar. Ular millatni uyg'otishga, o'zlikni anglashga, isloh va taraqqiyot sari intilganlar.

Jadidchilik harakatining vujudga kelishiga chor Rossiyasi tomonidan mustamlaka olingan Turkistonda mavjud savodsizlik, eskicha ta'lim tizimining zaifligi, diniy mutaassiblik va ijtimoiy turg'unlik asosiy sabab bo'ldi[2]. Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy kabi ma'rifatparvar ziyolilar xalqni zamonaviy ilm-fanga jalb qilish zarurligini tushunib yetgan edilar[3]. Jadidchilik harakatining asosiy maqsadi jamiyatni o'rta asrchilik illatlari, madaniy qoloqlik va mustamlaka zulmidan xalos etish, xalqni zamonaviy taraqqiyot yo'liga olib chiqish, shuningdek, milliy davlatchilik asoslarini yaratishdan iborat edi. O'rta Osiyoda taraqqiyparvarlar rivojlangan jamiyat yaratishdek g'oyalarini amalga oshirishda mutaassiblik, loqaydlik, qoloqlikka qarshi kurash olib borishga alohida ahamiyat berganlar.

Dastlabki jadid matbuoti 1883-yil Bog'chasaroyda nashr etilgan I.G'aspiralining "Tarjimon" gazetasidir. "Tarjimon" butun turkiy dunyoga yoyilib, Turkistondagi Rossiya imperiyasining mustamlakachilik zulmiga qarshi maqolalari bilan o'lkada o'zlikni anglashni boshlab berdi. 1905-yil oktabrda "Qozon muxbiri", 1906-yil Ahmad Hodi Maqsudiyning "Yulduz", Fotih Karimiyning "Vaqt", Peterburgda "Ulfat" gazetalari chiqdi. Turkistondagi jadid matbuoti 1905-yildan boshlanadi. Avloniy 1905-1917-yillarda Turkistonda 22 gazeta va 8 jurnal nashr etilganiga guvohlik bersa, 1927-yil Ziyosaid 1870-1927-yillarda 45 ta gazeta va 36 nomda jurnal nashr etilganini yozgandi. Yuqoridagi matbuot nashrlarining aksar qismi jadid taraqqiyparvarlari tomonidan chiqarilgan. Turkistondagi ilk milliy gazeta 1906-yil 27 iyun kuni tatar taraqqiyparvari Ismoil Obidiy muharrirligi ostida chop etilgan "Taraqqiy" gazetasi hisoblanadi. Jadidlar

o'z islohotlarini birinchi navbatda ta'lim sohasida boshlab, "usuli jadid" deb atalgan yangi o'quv tizimini joriy etdilar. Bu tizimda arab alifbosini o'rganishdan tashqari, matematika, geografiya, tarix, biologiya kabi fanlar ham o'qitila boshlandi[4]. Jadid maktablarida o'qitish zamonaviy darsliklar asosida olib borilar, darslar amaliy va tushunarli shaklda o'tilar edi[5].

Bundan tashqari, jadidlar matbuot orqali ham xalqni uyg'otishga harakat qildilar. Mahmudxo'ja Behbudiyning "Tarjimon", so'ngra "Shuhrat" va "Samarqand" gazetalarida e'lon qilingan maqolalari xalqni uyg'onishga undadi[6].

Jadidlarning asosiy maqsadi – millatni jaholatdan qutqarish, milliy o'zlikni anglashga yetaklash, mustaqil tafakkurli avlodni voyaga yetkazish edi. Abdulla Avloniy o'zining "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida ma'naviyat, axloq va ta'lim bir butun holda shakllanishi kerakligini ta'kidlaydi[7]. Fitrat esa millat taraqqiyoti uchun milliy til, milliy maktab va milliy madaniyat zarurligini qayd etgan edi. U o'z asarlarida xalqning o'z madaniyatiga, tarixiga, tiliga hurmat bilan qarashi kerakligini ko'p bora yozgan[8]. Jadidchilik harakati qisqa davr ichida katta o'zgarishlarga sabab bo'ldi: yuzlab yangi usul maktablari ochildi, o'nlab zamonaviy darsliklar yozildi, matbuot rivojlandi. Bu esa Turkistonda milliy uyg'onishning poydevorini yaratdi[9]. Sovet hokimiyatining dastlabki yillarida esa jadidlarning ko'pchiligi qatag'onga uchradi. Ular "xalq dushmani" deb e'lon qilindi va hayotdan olib tashlandi[10]. Biroq ularning fidokorona faoliyati, o'z xalqiga xizmat qilish yo'lida qilgan islohotlari, bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Jadidlarning g'oyalari – ilm, ma'rifat, taraqqiyot, milliy uyg'onish – bugungi O'zbekiston taraqqiyotida o'z aksini topmoqda[11].

Xulosa

Jadidchilik harakati O'zbek tarixidagi eng muhim ijtimoiy-ma'rifiy harakatlardan biri bo'lib, bu harakat orqali xalq ma'naviy uyg'onishga erishdi. Jadidlarning maqsadi faqat darslik yozish yoki maktab ochish emas, balki butun millatni fikrlashga o'rgatish edi. Ular orzu qilgan jamiyat bugungi mustaqil O'zbekiston taraqqiyotida o'z ifodasini topmoqda.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ziyoev, H. Jadidchilik harakati va uning tarixiy ahamiyati. – Toshkent: Fan, 2000.
2. Usmonov, Q. Jadidchilik va o'zbek milliy uyg'onish harakati. – Toshkent: Sharq, 2004.
3. Behbudi, M. Tanlangan asarlar. – Toshkent: G'afur G'ulom, 1990.
4. Avloniy, A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O'qituvchi, 1992.
5. Jo'rayev, N. Jadidchilik: tarixiy asoslar va ma'naviy meros. – Samarqand: Zarafshon, 2010.
6. O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi. "Jadidchilik" maqolasi. – 2002.
7. Avloniy, A. Turkiy guliston yoxud axloq, 1992.
8. Fitrat, A. Milliy til, milliy maktab va madaniyat haqida. – Toshkent: Akademnashr, 2015.

9. Salohiy, M. O'zbek jadidchiligi: taraqqiyot yo'llari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2011.
10. O'zR Milliy kutubxonasi. Jadidlar merosi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018.
11. Karimov, I. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.